

Uchwała z dnia 28 października 2004 r., III CZP 56/04

Sędzia SN Tadeusz Domińczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Antoni Górski

Sędzia SN Kazimierz Zawada

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Brygidy O. przeciwko Markowi N. o rozwód, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 28 października 2004 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Piotra Wiśniewskiego, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu postanowieniem z dnia 2 czerwca 2004 r.:

„Czy w wypadku ponownego zawarcia małżeństwa przez jedną ze stron procesu rozwodowego, w którym wadliwie stwierdzono prawomocność orzeczenia rozwodowego dopuszczalne jest rozpoznanie apelacji od tego wyroku złożonej przez drugą stronę?”

podjął uchwałę:

Jeżeli po wadliwie stwierdzonej prawomocności wyroku rozwodowego jeden z małżonków zawarł nowy związek małżeński, a obie strony nowego związku o tej wadliwości nie wiedziały, apelacja od wyroku w części orzekającej rozwód staje się niedopuszczalna.

Uzasadnienie

(...) Wyrokiem zaocznym z dnia 19 stycznia 2001 r. Sąd Okręgowy w Opolu orzekł rozwód małżeństwa Brygidy i Marka N. z winy pozwanego. W dalszej części wyroku Sąd Okręgowy orzekł o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej względem małoletnich dzieci stron oraz o ich alimentacji, a także o alimentach na rzecz powódki. Wyrokiem tzw. ocnym z dnia 22 listopada 2001 r. Sąd Okręgowy utrzymał w mocy zaskarżony wyrok zaoczny, z wyjątkiem tej części, która obejmowała rozstrzygnięcie o alimentach na rzecz powódki. W tej części, wobec cofnięcia powództwa, postępowanie uległo umorzeniu.

Apelację pozwanego, która do Sądu Okręgowego wpłynęła w dniu 28 kwietnia 2003 r. Sąd odrzucił postanowieniem z dnia 12 maja 2003 r. jako spóźnioną. Postanowieniem z dnia 17 lipca 2003 r. Sąd Apelacyjny uchylił to postanowienie powodowany tym, że w dacie wyrokowania pozwany był pozbawiony wolności. Okoliczność ta była znana Sądowi Okręgowemu, należało zatem doręczyć pozwanemu odpis wyroku z uzasadnieniem za pośrednictwem zakładu karnego z jednoczesnym pouczeniem o terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia, z tym skutkiem, że dopiero od tego dnia rozpocznie bieg termin do wniesienia apelacji. Tymczasem w dniu 12 lipca 2002 r. Sąd wydał powódce odpis wyroku rozwodowego ze stwierdzeniem prawomocności, a dnia 24 maja 2003 r. zawarła ona ponowny związek małżeński. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w przedmiocie odrzucenia apelacji pozwanego Sąd doręczył powódce dnia 6 sierpnia 2003 r.

W uzasadnieniu przedstawionego pytania, nawiązując do uregulowania zawartego w artykułach 170 i 400 k.p.c., Sąd Apelacyjny stwierdził, że każdy z tych przepisów reguluje następstwa stwierdzonej, a następnie zniweczonej – już po zawarciu nowego związku małżeńskiego – prawomocności wyroku rozwodowego, podczas gdy „w rozważanym przypadku wyrok rozwodowy, nigdy nie był prawomocny”. Mogłoby to, w przekonaniu Sądu Apelacyjnego, oznaczać dopuszczalność kwestionowania wyroku orzekającego rozwód, co – w razie uchylenia lub zmiany tego wyroku – prowadziłyby do ochrony związku bigamicznego. Sąd Apelacyjny wskazał także na możliwość takiej oceny rozważanego przypadku, która prowadziłyby do zwężenia kontroli zasadności orzeczenia rozwodowego do rozstrzygnięć innych niż samo rozwiązanie małżeństwa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosownie do art. 18 Konstytucji, małżeństwo rozumiane jako związek kobiety i mężczyzny pozostaje pod ochroną państwa. Powołany przepis jest wyrazem uznanej w polskim systemie prawnym zasady trwałości związku małżeńskiego, w myśl której ustanie związku małżeńskiego może nastąpić tylko w ściśle określonych przypadkach, istnienie zaś związku małżeńskiego stanowi trwałą przeszkodę zawarcia nowego związku. Konsekwentnie, ochronie podlega także nowy związek małżeński, jeżeli poprzedni ustał z przyczyn naturalnych – śmierci współmałżonka bądź na skutek prawomocnie orzeczonego unieważnienia lub rozwodu. Przeszkoda

zawarcia nowego związku małżeńskiego odpada także w razie ustalenia nieistnienia małżeństwa.

Samoistną przyczyną ustania związku małżeńskiego stanowi także przewidziane w art. 55 § 1 k.r.o. domniemanie będące następstwem uznania jednego z małżonków za zmarłego. W myśl § 2 tego artykułu, domniemanie to wyraża się zniesieniem względem małżonka, który nie został uznany za zmarłego, zakazu zawierania drugiego małżeństwa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 1970 r., II CR 517/69, OSNCP 1971, nr 2, poz. 26). Z chwilą zawarcia przez niego drugiego małżeństwa, małżeństwo poprzednie ustaje zarówno wtedy, gdy oboje małżonkowie byli w dobrej wierze, jak i wtedy, gdy w dobrej wierze było tylko jedno z nich, albowiem to drugie małżeństwo może zostać unieważnione tylko wówczas, gdy oboje małżonkowie byli w złej wierze (art. 55 § 2 zdanie drugie k.r.o.). Później powzięta wiedza, że uznany za zmarłego żyje, nie ma wobec tego wpływu na ważność nowego małżeństwa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 1964 r., I CR 996/62, OSNCP 1965, nr 4, poz. 59).

Na gruncie prawa procesowego zasada ochrony drugiego małżeństwa znajduje wyraz w uregulowaniach zwartych w art. 170 i 400 k.p.c. Pierwszy z tych przepisów wyłącza możliwość przywrócenia terminu do złożenia środka odwoławczego od wyroku orzekającego unieważnienie małżeństwa lub rozwód albo ustalającego nieistnienie małżeństwa, jeżeli choćby jedna ze stron zawarła po uprawomocnieniu się wyroku nowy związek małżeński. W tych samych warunkach skarga o wznowienie postępowania jest, zgodnie z art. 400 k.p.c., niedopuszczalna.

Ochrona bigamicznego małżeństwa stanowi także przedmiot ocen wyrażanych w judykaturze. W postanowieniu z dnia 17 listopada 1981 r., I CZ 119/81 (OSNCP 1982, nr 5-6, poz. 83) wydanym w sprawie o unieważnienie małżeństwa bigamicznego toczącej się równoległe ze sprawą rozwodową, Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że postępowanie w takiej sprawie podlega zawieszeniu na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c., jeżeli sąd nabierze uzasadnionego przekonania, że istnieją widoki na rozwiązanie małżeństwa w zawistym już sporze o rozwód, a drugi, bigamiczny związek, funkcjonuje w sposób odpowiadający podstawowym wymaganiom kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Wykorzystanie w takiej sytuacji możliwości konwalidacji bigamicznego związku małżeńskiego pozwala uniknąć obiektywnie zbędnych czynności związanych z ponownym zawieraniem związku małżeńskiego przez te same osoby oraz

dokonywaniem dodatkowych wpisów w urzędzie stanu cywilnego. Za realne uznał Sąd Najwyższy utrzymanie się związku bigamicznego jako należycie funkcjonującego, jeżeli ma miejsce żądanie oddalenia powództwa o unieważnienie związku, wychowanie dziecka z bigamicznego związku i, ewentualnie, oczekiwanie na kolejne urodzenie dziecka z tego związku.

Omawiane przesłanki trwałości drugiego związku małżeńskiego, mające swe źródło w powołanych przepisach prawa materialnego i procesowego, są wspólne także dla przypadku, gdy do zawarcia nowego związku małżeńskiego doszło po wadliwie stwierdzonej prawomocności wyroku rozwodowego, jakkolwiek następstwa takiego zdarzenia ustawodawca nie przewidział. Rozwiedziony małżonek, który w dobrej wierze zawarł nowy związek małżeński i powziął następnie wiadomość, że orzeczenie rozwodu nie uprawomocniło się, jest w takiej samej sytuacji, jak pozostający już w nowym związku małżonek, który dowiadyuje się, że jego uznany za zmarłego współmałżonek żyje. W obu przypadkach zachodzi odmienność rodzajowa przyczyn, ale skutek każdej z nich jest taki sam i wyraża się przekonaniem, że przeszkoda zawarcia nowego związku małżeńskiego nie istnieje. Skoro zatem w obu przypadkach zachodzi zbieżność w sferze motywacyjnej małżonków wstępujących w nowe związki małżeńskie, to zbieżność ta powinna się także rozciągać na skutki wynikające z ujawnienia się małżonka uznanego za zmarłego, lub dowiedzenia się, że wyrok rozwodowy nie uprawomocnił się. Pozwala to odnieść się zarówno do panującej w systemie prawnym zasady ochrony małżeństwa, jak i do reguł wynikających z art. 55 § 2 k.r.o., przyjmując ich stosowanie w drodze analogii, ale z ograniczeniem do zachowania trwałości tylko drugiego związku małżeńskiego. Jeżeli zawarcie nowego związku poprzedza orzeczenie rozwodu, to powrót do małżeństwa poprzedniego uznać należy za nierealny w sytuacji, w której wyrok rozwodowy został uchylony lub zmieniony, a drugie małżeństwo uległo unieważnieniu.

Dążenie do rozwiązania małżeństwa i orzeczenie rozwodu, choć nieprawomocne, w konfrontacji z sytuacją życiową małżonka, który nie wiedząc o przeszkodzie zawarł drugi związek małżeński, nie pozostawia wątpliwości, że swoją przyszłość małżonek ten wiąże z pozostawaniem w drugim związku małżeńskim. Kwestionowanie w takich okolicznościach orzeczenia rozwodowego przez współmałżonka przeczy przyjętej zasadzie ochrony także drugiego związku małżeńskiego zawartego w dobrej wierze. Wniesiona wobec tego przez takiego

współmałżonka apelacja podlega odrzuceniu w części zaskarżającej orzeczenie rozwodu. Nie ma natomiast przeszkód, aby skargą apelacyjną objąć pozostałe części wyroku rozwodowego, nie wyłączając orzeczenia o winie. Orzeczenie o winie jest wprawdzie integralną częścią wyroku rozwodowego, ale to nie oznacza, że nie można zaskarżyć wyroku tylko w tej części, z tym jednakże, że zapadłe w następstwie takiego zaskarżenia orzeczenie może być tylko orzeczeniem reformatoryjnym, albo oddalającym (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 1999 r., III CKN 468/98, OSP 2000, nr 7-8, poz. 117). Pozostałe elementy wyroku rozwodowego należy traktować jako mające być samodzielny (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 1997 r., II CKN 481/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 102 i z dnia 25 marca 1999 r., III CKN 124/99, OSNC 1999, nr 10, poz. 182).

Wszystko to prowadzi do wniosku, że znaczenie rozstrzygające dla dopuszczalności zaskarżenia wyroku rozwiązującego małżeństwo w sytuacji, w której jeden z małżonków pozostaje już w nowym związku, jest uzasadnione przekonanie tego małżonka, że orzeczenie rozwodu jest prawomocne. Takie przekonanie usprawiedliwia także powołanie się na wadliwie stwierdzoną przez sąd prawomocność wyroku rozwodowego.

Z tych względów orzeczono, jak w uchwale (art. 390 k.p.c.).

